

بحث در ماده ۳۳۴ قانون مدنی

در لایحه قانونی مسئولیت مدنی ضمن ماده ۷ راجع به مسئولیت ناشی از اعمال زیان آور صغار و مجانین و چگونگی جبران خسارت زیان دیده بحث جدیدی بمیان آمده که از هر حیث تازگی دارد.

نظیر این نوع مسئولیت که جبران خسارت را به محافظ یا سرپرست عامل خسارت تحمیل میکند در ماده ۳۳۴ قانون مدنی نیز تحت عنوان تسبیب بیان شده که راجع به مسئولیت ناشی از خسارات حاصله از حیوانات میباشد.

بہتر بود برای اینکه لایحه مسئولیت مدنی شامل کلیه موارد مسئولیت باشد موضوع خسارات ناشی از اشیاء و حیوانات نیز ضمن آن بطور کاملتری گنجانده میشد.

ولی ظاهراً قانونگذار با وجود مواد ۳۳۳ الی ۳۳۵ قانون مدنی دیگر نیازی بذکر این موارد نداشته است!

بلحاظ وجه تشابهی که بین ماده ۷ لایحه قانونی مسئولیت مدنی و ماده ۳۳۴ قانون مدنی از جهت نوع و اساس مسئولیت و شرایط ضمان موجود است و از این حیث که بافقدان تصمیمات و سوابق قضائی ماده اخیر الذکر تقریباً ارزش عملی خود را ازدست داده و کمتر دیده شده است که این نوع دعاوی در محاکم مطرح گردد بی مناسبت ندیدم که بطور اختصار در اطراف چگونگی اجرای این ماده و شرایط مسئولیت مالک یا متصرف حیوان بحث کنیم. ماده ۳۳۴ قانون مدنی تحت عنوان تسبیب راجع به خساراتیکه از حیوانات ناشی میشود اینطور میگوید:

« مالک یا متصرف حیوان مسئول خساراتی نیست که از ناحیه آن حیوان وارد میشود مگر اینکه در حفظ حیوان تقصیر کرده باشد لیکن در هر حال اگر حیوان بواسطه عمل کسی منشاء ضرر گردد فاعل آن عمل مسئول خسارات وارده خواهد بود »

برای اینکه مدلول ماده بخوبی تجزیه و تحلیل شده باشد بترتیب بموارد ذیل گفتگو میکنم و در پایان بطور اختصار ماده مذکور را با قانون فرانسه مقایسه مینمائیم.

- ۱ - چه نوع حیواناتی موجب مسئولیت میشوند؟
- ۲ - اساس و شرایط مسئولیت کدام است؟
- ۳ - شخص مسئول که باید جبران خسارت نماید چه کسی است؟
- ۴ - موارد رفع مسئولیت چیست؟

الف - چه نوع حیواناتی موجب مسئولیت میشوند ؟

از توجه به متن ماده و بقرینه ذکر عبارت « مالک یا متصرف » میتوان استدلال کرد که قانونگذار در مورد مسئولیت ناشی از عمل حیوانات توجه به حیوانات اهلی داشته و حیوانات وحشی و بخصوص سبغ را مستثنی نموده است .

زیرا عرفاً و عادتاً حیوانات اهلی هستند که مورد بهره برداری و استفاده انسان قرار گرفته و تحت مالکیت و تصرف او درمی آیند و حیوانات وحشی و درنده که نوعاً دور از انسان و بطور آزاد زندگی میکنند بمناسبت اینکه از شمول این ماده خارج هستند در صورتیکه خساراتی باعث شوند کسی مسئول نیست ولی این استدلال صحیح بنظر نمی رسد :

زیرا صرف نظر از اینکه کلمه حیوانات لفظی مطلق و مفهومی کلی است که دلالت بر تمام انواع حیوانات اعم از وحشی و اهلی مینماید در دنیای امروز که مسئله اختصاص مالیکت انسان نسبت به حیوانات اهلی با پیدایش سیرکها و باغهای وحش و آزمایشگاهها امری خاتمه یافته است خارج کردن این طبقه از حیوانات شمول ماده مورد بحث و نتیجتاً حکم بعدم مسئولیت اشخاصی که استثنائاً این نوع حیوانات را نگهداری میکنند قضاوتی ناصحیح و غیر عادلانه است .

حتی میتوان گفت موارد اجرای این ماده را ممکن است تا آن اندازه وسعت داد تا درباره حیواناتی نظیر زنبورهای عسل و خرگوش ها و با سیلنهای لابراتوارها و امثال آن نیز اجرا گردد چه این نوع حیوانات نیز عموماً موجوداتی جاندار هستند که قابلیت تملک دارند و بنا بر این فرقی بین آنها و سایر حیوانات اهلی دیده نمیشود و میتوان گفت که هر موجود جاندار خواه وحشی و خواه اهلی که قابلیت تملک داشته و بتواند تحت اختیار و تصرف انسانی قرار گیرد در صورت وارد آوردن خسارت با لحاظ شرایط مندرج در متن ماده که بعداً چگونگی آن بیان خواهد شد موجب مسئولیت مالک یا متصرف میشوند .

ب - اساس و شرایط مسئولیت در مورد اجرای ماده ۴۴۴

برای اینکه مالک یا متصرف حیوان در قبال خسارت وارده باشخاص مسئول شناخته شود باید سه موضوع ثابت گردد .

- ۱ - تقصیر مالک یا متصرف .
- ۲ - عمل زیان آور که از حیوان ناشی شده باشد .
- ۳ - رابطه سببیت .

اول - تقصیر - قانونگذار در بیان احکام مسئولیت ناشی از عمل حیوانات نیز مانند سایر موارد اساس مسئولیت را بر فرضیه تقصیر گذارده است بدین توضیح که مالک یا متصرف حیوان در قبال اعمال زیان آور او مسئول نیست مگر در صورتیکه در حفظ حیوان مرتکب تقصیری شده باشد .

البته کلمه تقصیر با توجه بمعنای وسیعی که برای آن میتوان قائل شد امری اعتباری و عرفی است که محاکم میتوانند در مواردی که جبران خسارت زیان دیده را

مینمایند با در نظر گرفتن شرایط زمان و مکان و عرف و عادت محل برای هر یک از اعمال مالک یا متصرف حیوان که در وقوع خسارت دخالت و تأثیری داشته چنین عنوانی قائل شوند.

و بالنتیجه او را مسئول و یا برعکس غیر مسئول اعلام کنند ولی بهر حال حکم ماده ۳۳۴ چنین است که اگر نتوان برای مالک یا متصرف تقصیری در حفظ حیوان در نظر گرفت قانوناً مسئول نیست و الزامی به جبران خسارت نخواهد داشت.

دوم - عمل زیان آور که از حیوان ناشی شده باشد

برای اینکه زیان دیده بتواند جبران خسارت خود را از مالک یا متصرف حیوان بخواهد بایستی ثابت نماید که علاوه بر اینکه مالک یا متصرف در حفظ حیوان خود تقصیر کرده عمل خاص حیوان نیز باعث وقوع آن خسارت شده باشد و عناصر خارجی دیگر دخالتی نداشته اند.

زیرا در غیر اینصورت یعنی در مواردی که معلوم گردد حیوان تحت تأثیر قوه دیگری اعم از عمل انسان یا غیر آن باعث خسارتی گردد بر طبق قسمت اخیر این ماده در هر حال یعنی خواه مالک یا متصرف حیوان در حفظ او تقصیر کرده و خواه نکرده باشد فاعل عمل زیان آور مسئول شناخته میشود.

مثلاً اگر حیوانی با وجود مراقبت و عدم تقصیر مالک در حفظ او در نتیجه شکنجه و عذاب و یا ترس از حادثه ای که عامل ایجاد آن انسانی بوده مرتکب عملی شد که زبانی را بدیگری باعث گردد از این لحاظ که عمل انسان باعث تحریک حیوان و اقدام او بآنجام فعل زیان آور گردیده آن شخص مسئول است نه مالک یا متصرف حیوان.

سوم - رابطه سببیت « Causalité » شرط سومی که اثبات آن برای شخص زیان دیده لازم است تا بتواند جبران خسارت خود را بخواهد وجود رابطه سببیت بین عمل حیوان و زیان وارده است.

رابطه سببیت عبارت از این است که خسارت وارده نتیجه مستقیم فعل حیوان باشد بطوریکه اگر آن عمل از حیوان ناشی نمیشد خسارت نیز وارد نمیگردید و بعبارت دیگر وجود رابطه علیت باید ثابت شود.

البته اثبات شرط دوم و سوم چندان مشکل نیست ولی باید اذعان کرد که اثبات تقصیر مالک یا متصرف حیوان بنا بر آنچه قانون مقرر داشته و با توجه بمعنای وسیع کلمه تقصیر امری دشوار است که غالباً ممکن است باعث تضییع حق خسارت دیده شود.

بهبتر بود قانونگذار ایران نیز مانند غالب ممالک با در نظر گرفتن اینکه حیوان آلت بی اراده ای در دست مالک بیش نیست فرضیه مسئولیت ذاتی را در مورد خسارات ناشی از عمل حیوانات قبول می نمود.

النهاییه برای اینکه از این حق قانونی سوء استفاده نشود موارد عدم ضمان و رفع مسئولیت را بطور مبسوط و مشروح ذکر مینمود نه اینکه در توجیه مسئولیت مالک با قبول اصل عدم تقصیر بار اثبات ادعا را بر شخص زیان دیده تحمیل مینمود.

ج - شخص مسئول که باید جبران خسارت نماید چه کسی است ؟
گرچه در قسمت های قبلی ضمن بیان شرایط مسئولیت تا اندازه ای راجع باین موضوع بحث شد لیکن در مقام تشخیص مسئول لازم است بین کلمه مالک و متصرف حیوان که در متن ماده پشت سر هم ذکر شده قائل به تفکیک شد.

ماده ۳۳۴ در مقام بیان شخص مسئول بدو کس اشاره میکند یکی مالک و دیگری متصرف البته در مواردی که بتوان یکی از افراد این دو دسته را مطابق متن ماده مسئول واقعی دانست شاید اشکالی پیش نیاید اما در غالب موارد ممکن است افراد هر دو دسته مسئول تصور شوند در اینصورت باید دید هر دو نفر مسئول میباشند یا یکی از آنها و در صورتیکه یک نفر مسئول باشد آن شخص کدام یکی است ؟

ذکر عبارت «**مگر اینکه در حفظ حیوان تقصیر کرده باشد**» تا حدودی حل اشکال نموده است و میتوان گفت که مسئولیت جبران خسارت در هر حال با کسی است که در لحظه وقوع عمل زیان آور حفظ و نگهداری حیوان را برعهده داشته اعم از اینکه آن شخص مالک باشد یا غیر مالک.

زیرا در مواردی که حیوان تحت اختیار شخص دیگری غیر از مالک قرار میگیرد اینطور استدلال میشود که چون مالک راهنمائی و مواظبت حیوان را بعهده ندارد عقلاً و منطقیاً نباید مسئول باشد چه در غیر اینصورت شرط تقصیر در حفظ حیوان که لازمه مسئولیت مالک شناخته شده مصداق پیدا نخواهد کرد.

بنا بر این در مواردی که مالک حیوان خود را باشخاص ثالث واگذار مینماید که بمناسبت شغل و وظیفه خود از او نگهداری نمایند مثل مهمانخانهچی یا دامپزشک و یا امثال آن اگر در آن هنگام حیوان مرتکب عمل زیان آوری شود متصرف مقصر و مسئول خواهد بود نه مالک.

لیکن ذکر یک مطلب لازم است و آن اینکه حین وقوع عمل زیان آور مالک نسبت به امر محافظت و نگهداری حیوان نبایستی بهیچوجه دخالتی داشته باشد و در موردی که بتوان گفت مالک با وجودیکه حیوان را موقتاً در اختیار شخص دیگری قرار داده شخصاً نگهداری او را بعهده داشته است نمیتوان از او سلب مسئولیت نمود.

مثال زیر تا اندازه ای اهمیت این مسئله را روشن میکند :

نعلبندی با حضور مالک حیوان و بکمک او درباره حیوانی عمل نعلبندی انجام میدهد هر یک از این دو نفر بقسمی در نگهداری حیوان دخالت میکنند .

نعل بند نظم و ترتیب کار و عمل خود را بعهده دارد بدون اینکه دستوری از مالک برای نگهداری و محافظت حیوان گرفته باشد و مالک فقط تا این اندازه در جریان کار دخالت دارد که حیوان را برای انجام عمل نعلبندی نزد نعلبند آرام و ثابت نگاه دارد در اینحال اگر حین عمل نعل کردن و یا قبل از آن از حیوان عملی ناشی شود که خسارتی را باعث گردد چه کسی مسئول است و بعبارت دیگر کدام یک در حفظ حیوان تقصیر کرده اند؟

بنا بر حکم ماده ۳۳۴ چون در هر حال مسئول کسی است که در حفظ حیوان تقصیر کرده باشد در این مثال نعلبند در مورد حفظ حیوان وظیفه‌ای ندارد و منحصر آ بکار خود مشغول است و نباید مسئول باشد و باید حکم کرد که مسئول واقعی مالک است که در نگهداری و آماده کردن حیوان برای عمل نعل بندی با نعل بند کمک میکند.

د - موارد رفع مسئولیت چیست ؟

برای اینکه مالک یا متصرف حیوان بتوانند از خود رفع مسئولیت نمایند بر طبق قسمت اخیر ماده ۳۳۴ قانون مدنی باید یکی از سه مورد زیر را ثابت نماید :

- ۱ - اینکه در حفظ حیوان تقصیری نکرده است.
- ۲ - عمل شخص ثالث محرك حیوان در انجام عمل خسارت آور بوده است.
- ۳ - تقصیر خسارت دیده در وقوع عمل خسارت آور دخالت داشته است.

اول - عدم تقصیر مالک یا متصرف

گرچه با وجود قبول اصل عدم مسئولیت برای مالک یا متصرف حیوان از طرف قانونگذار اثبات تقصیر مالک در محافظت حیوان برعهده زیان دیده است و موردی از برای اینکه مالک یا متصرف عدم تقصیر خود را ثابت نمایند پیش نخواهد آمد.

ولی بهر صورت در مواردی که خسارت دیده تقصیر مالک یا متصرف را بدلائلی اثبات نماید طبق اصول کلی قضائی مالک یا متصرف که در دعوی ضرر و زیان مدعی علیه محسوب است حق خواهد داشت بمنظور دفاع از دعوی و برای رفع مسئولیت از خود عدم تقصیر خود را احراز و مدلل کند که کلیه احتیاطات و مراقبت‌های لازم را در حفظ و نگهداری حیوان بکار برده و معهداً خسارت وارده شده است.

در اینصورت و برفرض اینکه این امر یعنی عدم تقصیر مالک محقق گردد قانوناً مسئول نخواهد بود.

دوم - عمل شخص ثالث که محرك حیوان در انجام عمل خسارت آور باشد .

فرض مذکور بر طبق صریح ماده ۳۳۴ ناظر بموردی است که مالک یا متصرف حیوان در حفظ آن تقصیر کرده و عمل خسارت آور در نتیجه دخالت شخص دیگری که محرك حیوان در ارتکاب عمل زیان آور بوده ناشی شده باشد.

در چنین صورتی با وجودیکه مالک یا متصرف در نگهداری حیوان خود مرتکب تقصیر شده اند چنانچه بتوانند ثابت نمایند که علت حقیقی و مسلم وقوع عمل خسارت آور فعل شخص ثالثی بوده از مسئولیت مبرا هستند.

مثلاً شخصی اسب خود را در محلی رها میکند و عابری بطوری اسب را تحریک و وادار مینماید که حیوان به بچه‌ای که نزدیک او بوده لگد زده و او را مجروح میکند در چنین موردی گرچه مالک در حفاظت حیوان رعایت اصول متعارف را نکرده

بحث در ماده ۳۳۴ قانون مدنی

و او را در محل مناسبی نه بسته ولی چون عمل شخص ثالث باعث ورود خسارت شده قانوناً مسئول نیست .

سوم - تقصیر خسارت دیده

برطبق قسمت اخیر ماده ۳۳۴ قانون مدنی اگر حیوان بواسطه عمل کسی منشاء ضرر گردد در هر حال فاعل آن عمل مسئول است .

در این قسمت از ماده مراد از کلمه در هر حال این است که خواه مالک یا متصرف حیوان در حفظ او تقصیر کرده یا نکرده باشد در موردی که عمل کس دیگری باعث ضرر شده مسئول نخواهد بود و در اینجا کلمه «کسی» شامل شخص ثالث و خود خسارت دیده نیز میشود .

برای روشن شدن موضوع مثالی میآوریم :

شخصی اسب خود را در میدان عمومی بمعرض فروش میگذارد بچه‌ای بحیوان نزدیک شده و او را بوسیله چوبی آزار میدهد که اسب ناراحت شده بالگد طفل را مجروح میکند در اینجا برفرض که مالک یا متصرف حیوان در حفاظت او تقصیری نموده باشد از این جهت که عمل خسارت آور حیوان نتیجه فعل خود خسارت دیده بوده مسئولیتی متوجه مالک نخواهد بود .

ممکن است گفته شود چون خسارت وارده بر طفل ناشی از تقصیر مالک و عمل خسارت دیده توأماً میباشد اظهار نظر بعدم مسئولیت مالک قضاوت صحیحی نیست و بایستی مسئولیت بین هر دو نفر تقسیم شود و شاید هم این عقیده باجرای عدالت نزدیکتر باشد .

ولی چون ماده ۳۳۴ بطور کلی در اینگونه موارد مسئولیت را بطور کلی بر فاعل عمل تحمیل میکند مالک و متصرف در قبال خسارت دیده مسئولیتی ندارند گرچه موارد عدم مسئولیت مالک یا متصرف حیوان آنطور که از مدلول ماده ۳۳۴ استفاده میشود منحصر بهمانهایی بود که فوقاً گفتگو گردید و موارد دیگری پیش بینی نشده .

ولی عقلاً و منطقیاً موردی را که قوه قهریه و فورس ماژور باعث وقوع عمل خسارت آور از ناحیه حیوان شده باشد میتوان در عداد عمل شخص ثالث دانست بعبارت دیگر اگر یک قدرت بزرگ خارجی غیر قابل جلوگیری و پیش بینی وقوع یابد مثل اینکه آسیبی در نتیجه حدوث زلزله یا طوفان فرار کرده و باعث خساراتی شود مالک یا متصرف حیوان را نمیتوان مقصر دانست .

«مقایسه ماده ۳۳۴ قانون مدنی با ماده ۱۳۸۵ قانون مدنی فرانسه»

برای اینکه بتوانیم بین قانون مدنی ایران و قانون مدنی فرانسه مقایسه کنیم و جهات افتراق و اقتران آنها بررسی نمائیم بذکر ترجمه فارسی ماده ۱۳۸۵ میپردازیم :
ماده ۱۳۸۵ قانون مدنی فرانسه در باب مسئولیت مالک حیوانات چنین میگوید :

مالک حیوان یا کسی که آنرا بکار میبرد مادامی که حیوان مورد استفاده اوست مسئول خساراتی است که از او ناشی میشود خواه حیوان تحت مراقبت او باشد و خواه اینکه گم شده یا فرار نموده باشد .

بطوریکه ملاحظه میکنیم در قانون فرانسه نیز مانند قانون ایران کلمه حیوان بطور اطلاق ذکر شده و شامل کلیه موجودات جاندار که قابلیت تملک داشته باشند میشود و از این جهت بین دو ماده فرقی نیست و از لحاظ تعیین شخص مسئول نیز تفاوتی دیده نمیشود. تنها در قانون ایران بجای عبارت «کسیکه حیوان را بکار میبرد» کلمه «متصرف» که بنظر عبارت جامع تری میباشد بکار رفته است.

لیکن فرق عمده و قابل توجهی که بین ماده ۱۳۸۵ و ماده ۳۳۴ بنظر میرسد در بیان اساس مسئولیت و چگونگی آن است.

قبلاً توضیح داده شد که قانونگذار ایران در ماده ۳۳۴ برای مالک و متصرف حیوان اصل عدم مسئولیت و در مقام جبران خسارت فرضیه تقصیر را قبول نموده است. بدین معنی سادامی که تقصیر مالک یا متصرف در حفاظت حیوان ثابت نشود نمیتوانیم او را مسئول جبران خسارت بدانیم و حال اینکه قانون مدنی فرانسه بالعکس قانون مدنی ایران فرضیه مسئولیت ذاتی یا زیان احتمالی را پذیرفته است.

بعبارت دیگر در قانون فرانسه مالک حیوان یا کسی که او را بکار میبرد در همه حال مسئول خساراتی است که از ناحیه آن حیوان باشخاص وارد میشود حتی در مواقعی که بسبب گم شدن یا فرار حیوان از تحت اختیار و تصرف او خارج شده بدون اینکه توجهی بنحوه فرار یا گم شدن بشود.

در فرضیه مسئولیت ذاتی یا زیان احتمالی که قانون مدنی فرانسه مبتنی بر آنست خسارت دیده دیگر احتیاجی باثبات تقصیر و تسامح مالک در حفظ حیوان ندارد زیرا در هر صورت برای مالک فرض تقصیر میشود تنها مالک یا متصرف حیوان موقعی میتواند از خود رفع مسئولیت کند که ثابت نماید جلوگیری از وقوع حادثه از اختیار او خارج بوده است.

یعنی در نتیجه قوه قاهره و یا تقصیر شخص زیان دیده و یا عمل شخص ثالث در وقوع عمل خسارت آور دخالت مستقیم داشته است.